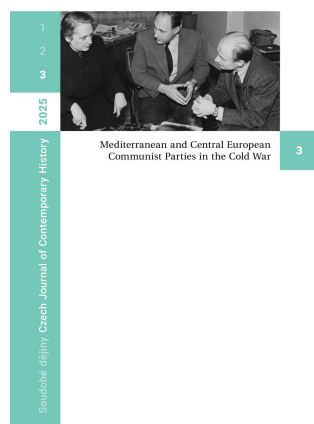

Format de citation

Sommer, Vítězslav: Rezension über: Jakub Jareš / Matěj Spurný / Katka Volná (eds.), *Náměstí Krasnoarmějců. 2: Učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v období normalizace*, Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2012, in: *Soudobé dějiny*, 2015, 1-2, S. 192-196, DOI: 10.15463/rec.1189732353

copyright

Cet article peut être téléchargé et/ou imprimé à des fins privées. Toute autre reproduction ou représentation, intégrale ou substantielle de son contenu, doit faire l'objet d'une autorisation (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

Recenze

Normalizace na pražské filozofické fakultě a sociální dějiny pozdního socialismu

Vítězslav Sommer

JAREŠ, Jakub – SPURNÝ, Matěj – VOLNÁ, Katka a kol.: *Náměstí Krasnoarmějců 2: Učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v období normalizace*. Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy – Togga 2012, 400 stran, ISBN 978-80-7308-426-4 a 978-80-7476-001-3;

JAREŠ, Jakub – SPURNÝ, Matěj – VOLNÁ, Katka a kol. (ed.): *S minulostí zúčtujeme: Sebereflexe Filozofické fakulty UK v dokumentech sedmdesátých a devadesátých let 20. století*. Praha, Academia 2014, 732 strany, ISBN 978-80-200-2345-2.

Mezi výzkumy z oblasti českých soudobých dějin, které upoutaly mimořádnou pozornost odborné i laické veřejnosti, zcela jistě patří také badatelský projekt k dějinám normalizace na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy ustavený studenty a doktorandy této instituce na sklonku předchozího desetiletí. Kolektiv autorů a autorek se původně profiloval především dokumentační prací založenou na mapování rozsáhlého archivního fondu fakultní organizace KSČ. Výsledkem počáteční fáze výzkumu bylo vydání komentované edice *Prověřená fakulta*, která zveřejnila archivní materiály dokumentující praktiky dohledu a kontroly ve vysokoškolském prostředí

po roce 1968.¹ Recenzované knihy lze považovat za klíčové výsledky celého projektu. *Náměští Krasnoarmějců 2* představuje monografické završení dlouhodobého zkoumání fungování komunistické strany na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v sedmdesátých a osmdesátých letech. V pramenné edici *S minulostí zúčtujeme* jsou zveřejněny dva rozsáhlé materiály dokládající přípravu, průběh a ideologické pozadí normalizačních čistek a jejich pozdější zkoumání během fakultních rehabilitací po roce 1989.

Kniha *Náměští Krasnoarmějců 2* je zatím nejdůležitější publikací vzešlou z uvedeného výzkumného projektu. Obsáhlá monografie mapuje éru normalizace na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy ze dvou navzájem propojených perspektiv. První sleduje proces „očisty“ fakulty v letech následujících bezprostředně po kolapsu československé reformy z let 1968 a 1969. Autoři analyzují průběh „konsolidace“, zejména personálních změn, v širším ideologickém kontextu vyrovnání s „krizovým obdobím“. Druhá oblast jejich výzkumu se zaměřuje na fungování „očištěné“ fakulty. Autorský kolektiv se věnuje činnosti fakultní komunistické organizace a mapuje svět učitelů a studentů fakulty, zabývá se ale také činností Státní bezpečnosti na její půdě, systémem vzájemné kontroly zaměstnanců, organizací studentského života či mechanismem přijímacích zkoušek. Cílem knihy je postižení institucionálních změn a fakultní každodennosti. Autoři rovněž neskrývají ambici dosáhnout jisté míry zobecnění a použít pražskou filozofickou fakultu jako základ případové studie, která by umožnila formulovat závažnější poznatky o sociálních mechanismech normalizačního období. Pozornost si zaslouží také struktura knihy a její formální uspořádání. Autorský tým vytvořil skutečnou kolektivní monografii, která předkládá souvislý výklad a současně dává prostor odlišným autorským stylům nebo žánrové odbočce v podobě biografického exkurzu.

Přestože primárním tématem práce je fungování mocenských mechanismů pozdního socialismu na pražské filozofické fakultě, *Náměští Krasnoarmějců 2* přichází se závěry, které překračují hranice vymezené poměrně úzkým badatelským polem dějin vysokých škol po roce 1968. Podobně jako někteří další autoři v minulosti členové badatelského týmu ukázali, že vysokoškolské prostředí lze využít rovněž pro sepsání případové studie analyzující historické fenomény a procesy celospolečenského významu.² Zejména kapitoly Matěje Spurného a Jakuba Jareše byly zjevně sepsány se záměrem vyvodit z výzkumu normalizace na FF UK obecnější zjištění, která by otevřela odlišnou perspektivu ve výzkumu sociálních dějin státního socialismu v Československu. Předložený rozbor normalizační ideologie, průběhu čistek a podoby postupně zaváděných mechanismů kontroly a dohledu představuje zásadní příspěvek k poznání mocenských vztahů v tehdejší společnosti.

1 JAREŠ, Jakub – PINEROVÁ, Klára – SPURNÝ, Matěj – VOLNÁ, Katka (ed.): *Prověřená fakulta: KSČ na Filozofické fakultě UK v letech 1969–1989*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i. 2009.

2 Srv. ANDREAS, Joel: *Rise of the Red Engineers: The Cultural Revolution and the Origins of China's New Class*. Stanford, Stanford University Press 2009; CONNELLY, John: *Zotročená univerzita: Sovětizace vysokého školství ve východním Německu, v českých zemích a v Polsku v letech 1945–1956*. Praha, Karolinum 2008.

Studie analyzující úspěšnou disciplinaci jednoho z duchovních center reformního komunismu a nonkonformní politiky šedesátých let si totiž klade otázky přesahující výzkum zaměřený výhradně na akademické prostředí či specifické profesní *milieu*. Jedná se tu spíše o mikrohistorii „obnovování pořádku“ rozvinutou do obecnějších úvah o povaze vládnutí v normalizačním režimu. Autoři nejprve ukazují mocenské praktiky čistek a vylučování, tedy vládnutí „shora“ realizovaného prostřednictvím poměrně úzké skupiny fakultních stranických aktivistů. Následuje analýza vládnutí „zdola“, tedy procesu akceptace či přímo osvojování zvláštních pravidel kontroly včetně vzájemného posuzování a hodnocení ze strany fakultních učitelů. Kniha přesvědčivě líčí komplikovanou strukturu moci, pro niž byl autoritativní dohled realizovaný pomocí stranického aparátu a jeho přísných pravidel stejně důležitý jako sebedisciplinace řadových zaměstnanců instituce. Společné působení těchto mocenských praktik pak dle autorů vyústilo do ustavení zvláštní normality, která byla charakteristická pro každodenní fungování fakulty. Jedním z jejích klíčových projevů bylo vyloučení krajností a nonkonformismu – jak na straně učitelů a studentů, kteří porušili „pravidla hry“, tak v případě zuřivých „normalizátorů“ překračujících nepsané zákony „konsolidace“ a svou radikálností narušujících plynulý chod školy. Ve svých nejlepších pasážích kniha nabízí působivé a současně pramenně doložené vysvětlení podivné společenské stability, založené na souhře apolitické pasivity a aktivního zapojení do systému kontroly a dohledu, která charakterizovala normalizační období. Podobně závažná je také analýza normalizační ideologie a jejího uvádění do každodenní praxe. Práce ukazuje, že klíčovou úlohu sehrál výklad nedávné minulosti, „velkých“ dějin i individuálních historií.

Interpretační rámec studie je vystaven na obsáhlém empirickém materiálu. Čtenář má možnost poznat řadu konkrétních situací, které zdařile ilustrují tezi o „očistě“ následované postupným utvářením nových mocenských vztahů. Právě zachycení individuální roviny normalizace patří mezi další přednosti knihy. Autoři dokázali na konkrétních případech ukázat průběh „konsolidace“, fungování systému vzájemného posuzování, způsoby řešení vnitrofakultních konfliktů či podobu působení Státní bezpečnosti na fakultě. Zvláštní prostor získala takzvaná fakultní biografie, kapitola věnovaná normalizační kariéře historika Rostislava Nového. Velmi vydařený text Jakuba Jareše zkoumá komplikovaný příběh oblíbeného fakultního pedagoga, který se stal spolupracovníkem StB. Tato dílčí biografická studie ukazuje činnost Státní bezpečnosti na fakultě z odlišné perspektivy a v širším kontextu životních osudů Rostislava Nového a institucionálního vývoje pražské filozofické fakulty. Otevírá tak nejen další rovinu výkladu v rámci recenzované monografie, ale současně ukazuje možnost takového historiografického zpracování tématu spolupráce s tajnou policií, které metodologicky i interpretačně dalece přesahuje žurnalistické psaní „estébáckého bulváru“ či odbornou produkci vystavěnou výhradně na ne příliš sofistikovaném čtení policejních spisů. Případová studie o Rostislavu Novém se současně dobře doplňuje s kapitolou Katky Volné o působení Státní bezpečnosti na fakultě. Zatímco Jarešův text zkoumá spíše detaily a osobní motivace, autorka mapuje oblasti zájmu StB ve vztahu k přední společenskovědní instituci v Československu. Čtenář má tudíž možnost nahlédnout toto kontroverzní téma

z rozdílných, ale vzájemně úzce souvisejících perspektiv – z pohledu bezpečnostního aparátu, jenž sleduje dění v instituci, fakultních funkcionářů, kteří s příslušníky Státní bezpečnosti přicházeli do styku, a zaměstnanců fakulty, kteří z různých důvodů a různým způsobem spolupracovali s tajnou policií.

Kapitoly zabývající se ideologií normalizace a praktikami normalizačního vládnutí – od stranických čistek přes sebedisciplinaci a systém vzájemné kontroly až po činnost Státní bezpečnosti na fakultě – tvoří jádro knihy a současně předkládají závěry, které překračují úzké téma dějin univerzity ve státním socialismu. Další oddíly monografie, věnované studentskému životu na fakultě v sedmdesátých a osmdesátých letech, pak byly psány s poněkud menší ambicí. Nejvýrazněji na výše vyzvednuté části práce navazuje kapitola Jakuba Jareše o systému přijímacích zkoušek na pražskou filozofickou fakultu. Také zde se autorovi podařilo popsat jak formální organizaci přijímacího řízení, tak zapojení neformálních praktik, které mohly významně ovlivnit výsledek dosti složitého mechanismu přijímání studentů na fakultu. Další texty tvořící „studentskou“ část monografie jsou již méně komplexní a analytické, také z důvodu horší situace co do dostupných pramenů. Kapitoly z pera Marty Edith Holečkové a Kláry Pinerové o studentském životě na fakultě a Adama Horkého o životě na vysokoškolských kolejích si daly za cíl postihnout normalizační fakultu z perspektivy jejích studentů, zápasí ovšem s problémem zobrazení vztahu mezi formálními pravidly a sociální praxí. Zatímco předchozí části knihy zdůraznily význam neformálních praktik pro fungování instituce, kapitoly o studentech se omezily spíše na popis organizačních pravidel a struktur, doplněný o vybrané příklady konfliktních situací. Snaha ukázat napětí mezi poměrně rigidními oficiálními normami a každodenní realitou studentského života tak zůstala na půli cesty mezi deskripcí oficiálních organizačních forem a sociálněhistorickou analýzou studentské každodennosti. Jako celek však představuje *Náměstí Krasnoarmějců 2* jeden z nejvýznamnějších příspěvků k dějinám pozdního socialismu v Československu. Výzkum konkrétní instituce umožněný dostupnou pramennou základnou vedl k závěrům, které představují výzvu pro další historiky normalizačního období. Teze o charakteru ideologie normalizace a fungování pozdně socialistického vládnutí mohou sloužit jako vhodné badatelské hypotézy pro další výzkumy zaměřené na podoby normalizace v odlišném prostředí nebo z perspektivy jiných profesních a sociálních skupin.

Jestliže *Náměstí Krasnoarmějců 2* představuje monografické završení projektu, obsáhlý svazek *S minulostí zúčtujeme* se vrací k počátkům výzkumu normalizace na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, tedy k záměru zdokumentovat dění na fakultě v sedmdesátých a osmdesátých letech prostřednictvím zveřejnění dochovaných archivních materiálů. Kniha je v podtitulu charakterizována jako „sebereflexe fakulty“, jako edice dokumentů reflektujících nedávnou minulost fakulty z perspektivy aktérů nastupující normalizace, respektive demokratizace bezprostředně po roce 1989. Ačkoliv rozsah svazku překračuje sedm stovek tiskových stran, jeho náplň tvoří edice pouhých dvou klíčových materiálů – „Analýzy FF UK“ z roku 1970, jejímž účelem bylo shrnout průběh a stav „konsolidace“ fakulty, a „Rehabilitační

zprávy“, jež rekapitulovala činnost fakultní rehabilitační komise, fungující v letech 1989 až 1992.

Větší část knihy je věnována rozsáhlé anonymní „Analýze“, která prezentovala pohled „normalizátorů“ na dění na pražské filozofické fakultě v letech 1968 až 1970. Dokument je uveden dvěma delšími historiografickými texty z pera Jakuba Jareše a Matěje Spurného, které seznamují s politickým, institucionálním a intelektuálním kontextem „Analýzy“. Zatímco Jareš rekapituluje události na fakultě v měsících následujících po srpnu 1968, Spurný svůj text charakterizuje jako „diskurzivní studii“, tedy jakousi „analýzu Analýzy“. Zkoumá dokument jako svěbytný produkt myšlenkového světa pozdního socialismu a jeho prostřednictvím analyzuje normalizační ideologii „krizového období“ a jeho překonání. Studie Katky Volné poté uvádí podstatně kratší text „Rehabilitační zprávy“ do souvislostí fakultních rehabilitací a reflexe normalizace na FF UK po roce 1989. Oba dokumenty jsou rovněž opatřeny potřebným edičním aparátem a kniha tak předkládá komplexní edici, která prozatím uzavírá projekt výzkumu normalizace na pražské filozofické fakultě. Edice přitom představuje důležitou korekci již publikovaných odborných studií. Ke slovu se dostávají sami aktéři fakultní politiky, kteří prostřednictvím obou zpráv, jejichž vznik od sebe dělí dvacet let, předložili svou verzi příběhu. Dva publikované dokumenty, doplněné o kritické komentáře, tudíž rozšiřují závěry výzkumu o autentické dobové reakce zevnitř instituce na události roku 1968, následnou „konsolidaci“ a vyrovnavání s jejím dědictvím bezprostředně po roce 1989.

Pohled na dosavadní výsledky celého výzkumného projektu vede k několika obecnějším závěrům. Na prvním místě je třeba zdůraznit význam zdánlivě úzce zaměřených případových studií pro studium daného historického období. Výzkum průběhu normalizace na jedné univerzitní instituci umožnil kreativní práci s dochovanými prameny a přivedl autory k formulování důležitých tezí o charakteru vládnutí v pozdním socialismu. Soustředění na jasně definované pole bádání si současně vynutilo zřetelné ohraničení pramenné základny a přesné stanovení badatelských otázek. Autoři se díky tomu neutopili v mase pramenného materiálu a vyhnuli se jedné z velkých nástrah studia soudobých dějin – situaci, kdy se historik skrz hustou zmršť narůstajícího množství pramenů nedokáže dostat do pozice umožňující formulování závažnějších a intelektuálně ambiciózních závěrů. Jako podobně přínosný se ukázal autorský přístup založený na kombinaci různých historiografických žánrů. Shrnující sociálněhistorickou analýzu doplnila biografická studie, institucionální rozbor, sonda z oblasti dějin myšlení a v neposlední řadě také edice pramenů. Jako celek tak projekt ukázal množství metodologických přístupů, které lze využít při práci s poměrně přesně vymezeným souborem pramenů z období soudobých dějin. Z hlediska interpretačního pak především *Náměstí Krasnoarmějců 2* představuje významný příspěvek k dějinám posledních dvou desetiletí státního socialismu v Československu. Na základě primárních pramenů zdokumentovaný obraz vládnutí a kontroly jako mechanismů založených spíše na interakci aktérů než na jednostranném nátlaku a donucení staví před domácí historiografii soudobých dějin silnou tezi, s níž se bude muset vyrovnávat každá další práce o dějinách české společnosti v éře normalizace.